

աղաչեմ յիշման արժանի առնել. և եթէ մին՝ թխտի, կամ մին՝ սակաւ իրաց երախտիք ունի ի սուրբ գիրքս, զփոխարէնն յաստուծոյ առջէ աստ և ի հանդերձեալն. և եթէ որ զկազմելէն տա լի սրտիւ միոյն հաղար աստուած փոխարէն տացէ նմա, և էնց համարի թող թէ զաստուածաշունչս բոլոր նա է տուեր գրել. զի թէպէտ նորոգողն է, թէպէտ նոր գրել տուողն, ի միա-սին պիտի պսակին ի Քրիստոսէ»...

Նորագիր յիշատակարան մ'ալ. «Ես Պետոր կրօնաւորս որ եկի ի սուրբ ուխտս որ կոչի Ղազարու վանք, որ և յաղգմանէ չարին մատենցին զիս ի ձեռս անօրինաց. և ես գիշերն փախեա և եկի աստ, զոր տէր աստուած անփորձ և անգրդուելի պահէ զՅովաննէս վարդապետն և զիւր միաբանքն զտէր Մեսրոպն և զտէր Ստեփաննոսն որ ինձ քան զչափն աւելի հարկիս արարին... ի թմին ՌՃԺԷ. տանուտէրն կարիճն է»:

Գրչագրիս մէջ չկան նկարք. զարդագիրք, խորանք կամ վերնազարդքն ալ անյուր և առանց արուեստական ճարտարութեան. առ և օ անխտիր գործածուած կը տեսնուին. ի վերջ բայից յաճախ զանց կ'ըլլուի յ առանձն Ստացողն Ներսէս՝ եթէ չէ համանունն Պաղոնց կամ Պալիեանց, այլ մի է ի Միաբանեացն կամ յՈւնիթորաց: Զայս կ'անկնարկեն բացայայտ վարդապետութիւնն բղիսման Հոգւոյն սրբոյ, և յիշատակութիւն քահանայապետին Հռովմայ Յովհաննու. — ի լուսանցս գրչագրիս նշանակին ուրեք և համեմատութիւնք ընդ լատինականին Ծ (Ֆրանկն) տառով. — Սատուածաշունչն ամբողջ ամփոփեալ յ'953 էջս:

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

### ՆԱԲՈՒԼԻՈՆ Ա. ԵՒ ՀՐԵԱՅՔ

Այսօր մինչդեռ ուրիշ երկիրներու մէջ կը տեսնենք որ Հրէից կ'արգիլուին բացարձակապէս ստացուածք, նիւթական և բարոյական մտաւոր մշակութիւն, հետաքննական կը համարինք ցուցնել ընթերցողաց թէ ընդհակառակն ինչպէս Նաբոլէոն Ա. երկրի մշակութիւնը և արուեստից և գիտութեանց զբաղիլը միակ միջոց համարեր էր՝ հաւասարելու զՀրեայս ընդ այլ քաղաքացիս, և ազատել զիրենք ծանրը և գրեթէ յանհաւատալի զրպարտութեանց իր հպատակ աամկին:

Հրեայք զՆաբոլէոն Ա. կը համարին իբրև հիմնադիր իրենց քաղաքական բացարձակ ազատութեան. իսկ միւս կողմէն հակառակօրոյք իրենց գործածին փաստ և վկայութիւն կը համարին նոյն իսկ Նաբոլէոնի Առաջնոյ ընդդէմ Հրէից հրատարակած ծայրայեղ և խիստ օրէնքները. ուստի այս երկու կարծեաց հակասութեան մէջ՝ օգտակար է մանրամասնաբար փնտռել Նաբոլէոնի Առաջնոյ ընդ Հրեայս ունեցած յարաբերութիւնքն: Տարակոյս չկայ որ նա այս բանիս մէջ ալ

ցուցուց պայծառ նպատակ և հաստատուն կամք մը, գործիչ եղաւ արդարութեան և ազատութեան, սակայն շատ տարիներ և ծանր օրէնքներով խստութիւն մը գործածեց ընդ նոսա, որպէս զի իւր աւելի ընդարձակ գաղափարաց և նպատակներու կարենայ ծառայեցնել այս խստութեան արդիւնքն և արդասիրքը:

Դրանօթ է ամենուն որ Գաղղիոյ Հրէից մեծագոյն մասը կը բնակէր, ինչպէս նաև այժմ՝ արևելեան գաւառներուն մէջ, Ֆրանքֆորդի դաշնադրութեամբ Գերմանիոյ անցած ժողովրդեան մէջ՝ ամբողջ Գաղղիոյ գաւառներէն աւելի Հրեայք կան. Ալսացիոյ գեղեցիկ և արգասաւոր երկիրը, իսրայելացւոց համար թուի թէ միշտ յանկուցիչ, հրապուրիչ և շահաւետն եղած է, որովհետև ընդդէմ ամէն տեսակ հալածանսց, ճնշմանց և զրկանաց, փոխանակ նուազելու միշտ տոճեր և բազմացեր են: Ալսացիոյ Հրէից պատմութիւնը գրած է Պառպատմութիւն մը խոյտանգանաց, հալածանաց և զրկմանց. սակայն պէտք ենք նշանակել որ Լուդովիկոս ԺԶ իր վաւեր նախակօք (lettres patentes) 1784 յուլիս 10 շնորհեց Հրէից զկարողութիւն ստանալու անդառտան և այդիս, մշակելու, հանքաց վրայ աշխատելու, հասարակաց շինուածոց մասնակցելու և վերջապէս առանձին տուն ըստանալու:

Յեղափոխութիւնը քիչ ժամանակէ վերջը, զՀրեայս քաղաքացի կը հրատարակէր, լիուրի իրաւամբ և հաւասար այլոց. յեղափոխութեան առաջին տարիները, ինչպէս ժողովրդական կամ ռաւական ամէն կիբը զայրացաւ և բորբոքեցաւ, այսպէս նաև յԱլսացիա ընդդէմ Հրէից ժողովրդեան ատելութիւնն կրկնապատկեցաւ. այն ատեն կարգադրիչ ժողովոյն դիմեցին՝ որպէս զի իր պաշտպանութեան տակ առնու զաւաքիացի Հրեայս ընդդէմ բռնութեանց ժողովրդեան: Սակայն ուրիշ մաս մ'ալ դիմեց նոյն ժողովոյն՝ որպէս զի վերջ տայ Հրէից վաշխառութեան և յափշտակութեան, որով զժողովուրդն կը կենդեցէին: Ուստի խնդիրը այսպիսի կատարեալ և կենդանի գիրքի մէջ դնելով՝ սկսաւ ժողովը քննել դաւանութեանց և արուեստից հաւասարութեան խնդիրները, Բլէրմոն Թոննէր թէ արուեստաւորաց և թէ Հրէից համար կը խնդրէր ազատութիւն մտանելոյ ի հասարակաց պաշտամունտ: Սակայն հակառակորդք թէ այս անգամ և թէ ուրիշ բազմաթիւ դիպուածոց մէջ չկրցան որոշել և զանազանել խընդիրը. ուստի միայն 1794 սեպտ. 27 ի վճիռը եղաւ որ ցայսօր իսկ Հրեայք կը համարին իրենց քաղաքական հաւասարութեան գլխաւոր հիմունքը:

Եկան յիտոյ Ուղղիչ ժողով, Հիւպատոսութիւն և Կայսերութիւն, Հրէից դէմ զրպարտութիւնք, տրտունջք և տժգոհութիւնք աւելի ևս կաճէին և կը զայրանային. կը նախատէին զիրենք՝ իբրև թէ իրենց որդիքը կը դաստիարակէին միայն անյադ ստակի սիրով, և թէ ոչ ոք կըզրա-

դէր ազատ և գեղեցիկ արուեստից, մշակութեան, և թէ ամէն տեսակ հնարիւք և խաբէութեամբ փախուստ կու տային 'ի զինուորազրութենէ և 'ի զինուորական ծառայութենէ:

Փոփոլ որ 1806ին քննեց այս խնդիրը, կը զանազանէ զորդուգէզ Հրեայս (որք կը բնակէին, 'ի Պորտոյ և 'ի Կարոն) 'ի գերման Հրէից Ալապցիոյ. զառաջինս կը կոչէ գերադանց ցեղ մը՝ որք ջանացեր էին գրեթէ բոլորովին ջնջել իրենց կրօնից մէջ գտնուած ընկերութեան քնասակար մասունք. և գովեստիւք կը յիշատակէ որ արդար և օգտակար կերպով վաճառականութեան զբաղելով հանդերձ թէ առուեստից և թէ գիտութեանց ևս յարգ կու տային. մինչդեռ զգերմանացի Հրեայս՝ կը կոչէ խառնիճաղանճ բազմութիւն մը անխիղճ վաշխառուաց. այս բանիս կը վկայէ նաև հեղինակութիւն ունեցող իտալեյլացի մը՝ իսահակ Պէռ. իւր առ ծերակոյտն կրէկուսառ ուղղած նամակի մը մէջ, զոր կը վերջացնէ ըսելով թէ անկարելի է յուսալ որ գեռ այսչափ քիչ տարիներ առաջ լուծէ ազատած ժողովուրդ մը՝ իսկոյն բարոյական դաստիարակութիւն մը ստանայ:

Խնդիրը այս դիրքին մէջ էր՝ երբ միջամտեց Նաբոլէոն Ա. այն ժամանակներ Հրէից դէմ բազմաթիւ ամբաստանութիւնք կ'ըլլային բազմակնութեան, զոր ստոյգ ալ չէին գիտէր թէ արդեօք իրենց օրէնքը թող կու տայ. սակայն այս տեսակ զրոյցք բոլորովին անհիմն ալ չէին, զոր որոշ կը տեսնենք ֆաղաքապետաց, մանաւանդ արևելեան կառուաց, առ տէրութիւնն ուղղած տեղեկութեանց մէջ. Ուրեմն կը գտնուէր արդեօք իրենց օրինաց և կրօնից մէջ ինչ ինչ հակառակ կամ քնասող արդի ընկերութեան սկզբանց և Գաղղիոյ օրինաց:

Այն ատեն կայսրը որոշեց դումարել նշանաւոր Հրէից ժողով մը, որք պիտի բացատրէին իրենց վրայ եղած ամբաստանութիւնները և պիտի որոշէին թէ «ինչ միջոցներ աւելի յարմար կը դատէին» որով կարենային հրաւիրել իրենց կրօնակիցք յարուեստս և 'ի պատուաւոր պարապմունս, վերջ տալով այն անպատիւ արուեստից և շահագիտութեան» որոց կը պարապէին և կը հետևէին դարաւոր աւանդութեամբ:

Ժողովը գումարեցաւ 'ի Բարիզ 1806 յուլիս 15ին. այս ժողովոյ անդամք ընտրուեր էին 'ի բաբունեաց, 'ի կայուածատեարց և յայլ նշանաւոր իտալեյլացուց, որոց թիւն ալ համեմատ էր ըստ բազմամարդութեան այլևայլ գաւառաց: Ժողովեցան 115 ընտրեալք ընդ նախագահութեամբ Պորտոցի բորդուգէզ իտալեյլացոյ մը Ֆլորդա, առ Աբրահամու. Ժողովը կոչուեցաւ Սինեդրիոն (Սանէտորին), վասն զի Նաբոլէոն կը փափագէր աւանդական անուններ տալ այս տեսակ գումարմանց:

Սակայն խնդրոց առաջարկութեան կերպին մէջ Նաբոլէոն Ա. մեծ ազդեցութիւն և անփորձութիւն ցուցուց ընդհանուր Հրէից բարուց

և ուղիւրութեանց և կրօնական կարծեաց կամ համոզմանց նկատմամբ: Տասուերկու խնդիրք քննուեցան. այսինքն բազմակնութիւն, ամուսնալուծութիւն, խառն ամուսնութիւնք, արգիլեալ արուեստք կամ շահադիտութիւնք և այլ բազմաթիւ խնդիրներ:

Շարունակելի

## ՅՈՎՍԷՓ ՅԵ — ԱՄԻՔԵՐՍ

### ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆՆ

ԺՈՂՈՂՐԴԱԿԱՆ ԴԱՍԱԿԱՐԳԻ ՄԷ

(Տես յէջ 112)

### ՄԱՅՐ

**ՁԱՒԱԿԱՆ** դաստիարակութեան զլիաւոր մասը մայրերէն կա. խումն ունի. որդիք ծնանիլն իրենց համար մեծ արդիւնք մը չէ, այլ զանոնք զարգացընելուն և անոնց լաւ կրթութիւն տալուն մէջ կը կա. յանայ իրենց աւաքինութիւնն և ստոյգ փոխարինութիւնն: Քանի մը պարագաներու օակաւադէպ բացառութենէն դուրս, իրենց նուիրաւ կան և սուրբ պարտք մ'է զաւակին մնուցանել. և զայս կըսենք նաև բարեկեցիկ մարց համար. իրենք պիտի աւղղեն նոցա առաջին քայլերն, որովհետև որդւոց կրթութիւնը մայրերուն ծնկաց վրայ կ'ըս. կըսի և հոն կ'որորի հայրենեաց ճակատագիրն:

Ամէն կրթոյթիւն 'ի մօրէն—կ'ըսէ Արիստոտէլ իր գրութեան մէջ, և դեմութենէս ուզեց Աթենքի մեծ տիկնոջ մը դատապարտութիւնն, որ վարձկան օտար կնոջ դիեցնել կու տար իր որդին:

Գուցէ Ներոն այնքան վայրագ չէր մեծնար, եթէ պինքը սնուցաւ. նոյ զայեակն ախտաւոր և դինով չըլլար, և ոչ այնչափ զգուելի կա.